

cesa, s'ha tornat femení, i si bé resta això estrany a l'oc. *lum*, l'it. *lume*, i gall.-port. *lume*, no deixa d'haver-hi forces dialectes italians que en aquest punt coincideixen amb el cast., i diuen *la lume* (Rohlf, *Ital. Gramm.* II, 84, § 385).¹ El fet, però, que en català el femení de *llum* s'ha introduït en el cas en què ha ocupat el camp semàntic de *LUCEM*, i ha mantingut el masculí quan s'ha atingut al valor etimològic llatí, demostra que en català la influència de *lluu* *LUCEM* és la responsable, més que enlloc, del canvi de gènere (si bé també hi ajudaria la sinonímia amb *la claror*): *la llum* 'la claror, la força física lumínica etc.' enfront de *el llum* 'la llàntia', el ll. *LUMEN* 'un llumenar, una llumenera'. És interessant de veure que *LUMEN*, a l'entrada d'Andorra apareix en un plural de forma ben llatina, però en una acc. afí a la castellana: *lúmens* a Arcavell són la llenya petita que encenen per illuminar el forn quan fan coca (1936).

En la part antiga del període medieval el gènere de *llum* encara no està fixat. Fins i tot quan envaeix el terreny semàntic de *LUX*, el veiem mantenint en part encara el gènere masculí corresponent al neutre *LUMEN*: «qui innora les set virtuts? on és *lo lum* per lo qual veu anar a via salutable?», *Blanq.* (*NCl.* I, 185.7); «s'esdevenc, mentre que jo m'estudiave en theologia e en filosofia, que *lo lum* de una candela encesa devallava per lo fum de una candela apagada», *Merav.* (I, 157). Però també és veritat que ja apareix altres vegades, en el mateix sentit, i amb aqueix gènere innovat (ja n'hem vist supra un cas en la cita de *Merav.* III, 21): «¿per qual natura la candela encesa encén altra candela sens disminució d'*aquella sua lum*?» (*Merav.* II, 12). El masculí amb aqueix paper ens apareix també en *VidesR*, 4r2, 9r2, 32v2. I d'altra banda hi ha el femení en els *CosiTort*. amb el paper de 'la claror': «si algú edifica prop d'algunes cases, e les puja tant alt que *la lum* tolga a les altres cases ---» (ed. Ol., p. 127); i en Turmeda: «can la luna, del *seu lum* / aminvant, creix per son nombre / ---» (*Div. Mall.*, *NCl.*, 123).

Eiximenis manté encara bastant l'estat dels mots en el nivell de Llull: *lum* en el *Llibre de les Dones* és generalment masculí fins i tot quan significa 'claror', i no ha abolit del tot l'ús de *luu* (un altre cas en una obra seva, *AlcM*), però *llum*, tornat femení ja el reemplaça alguna vegada: «--- en infern --- aquí són tenebres palpables, sens presència de *neguna lum*» (§ 385, 261v1, A).² Però en aquesta obra, el masculí *lum* és força més freqüent, i *luu* encara no està oblidat: «de quantes parts *pren lum* aquesta via illuminativa --- és celestial e no natural ne artificial, e qui-s dóna per sol Déu a entendre les altes veritats divinals»; «axí com és possible que algun, acostant-se al foc, abans senta calor que *son lum*: axí és en propòsit que l'om, axí altament levat, abans senta la amor divinal que no que sàpia què és ço que sent; almenys mentre és en esta vida; car en Paradís no-s pot axí fer, com la nostra ànima sia inseparablement tots temps ajustada ab la *luu aquella*, gloriosa e eternal, la qual és Déu» (§§ 362, 371, 372, f° 245v2, 252r2, 253r1): el gran ar-

caisme *luu* no sorgeix ja fins a arribar el pinacle de la frase i summitat del concepte: fora d'això ja estava enterrat, i l'anava substituïnt el *lum* femení, si bé els escriptors cabdals encara hi feien resistència conservant un gènere més acostat al del llatí.

Encara bastant d'això en els autors de la 1.ª meitat del S. xv: StVicentF (*Quar.*, 276.174), i en Bernat Oliver: «Ara, Senyor meu, conec totes aquestes coses per *lo lum* que tu m'has tramès», «Senyor meu, illumina lo meu cor *del lum* de la tua santa visió»; però més sovint: «açò faré per tal que avorresca --- los nostres parents, hoc encara la nostra ànima, per tal que io sia plasant a tu, en *la lum* dels vivents»;³ «Tu est *lum* dels meus ulls, per la qual io veig»; «Tu, Senyor meu, est *lum clara* e vertadera, que illumines tot hom vivent en aquest món; --- est *lum* al qual no-s pot acostar qui no sia pur e nèdeu: car tu dónes *lum* e claresges en les tenebres, *lo qual lum* tenebres no poden compendre ---: tu est *lum* exida e mostrada a aquells qui ---; Tu est *lum* invisible, a la qual ---; Tu est *lum* de la qual ix *tota lum* ---» (*Excitatori de la Pensa a Déu*, 217, 237, 24, 26, 37).

En fi, descendim ja de les altures, i usant el marxa-peu de l'*ImoLC*, que aplega uns 12 testimonis de *lum* femení en textos literaris dels Ss. xiv i xv, constatem que, a la fi de l'Edat Mitjana, l'ús femení de *llum*, en el sentit abstracte, s'havia imposat; i *AlcM* en dóna altres testimonis en Muntaner, el Cerimoniós, Genebreda, Egidi, Fenollar. «Per *lum* de gràcia, e no parle pas de *la lum* del cors», StVicentF (*Serm.* I, 125.24).

Llavors el concurrent *claror*, fins en el sentit abstracte, en català, li anava prenent una ampla extensió en el terreny sinonímic i estilètic, com sigui que *claror* ja apareix en les accs. de 'llum diürna' o 'llum artificial', des de 1382; i va imposant-se-li més i més, dins aquest ordre d'idees, en els Ss. xv-xvii, fins a l'estabilització moderna; acceptada pels bons escr. Renaix., que no tancaràn a *claror* (vol. II, 737b26-51) el llinard de les idees elevades, però dins un nivell més terreste, ja que no pedestre: *Claror*, Maragall (*O. C. Per.* I, 82).

Sense que amb això entri gens en la categoria de les expressions rànries o merament literàries, *llum* va quedant relegat a la línia emfàtica; a la gran elevació de concepte, tornassolada d'espiritualitat, com a antònim del concepte de l'*ombra avernal*: «--- Jo t'he cantat, de lluny, oh Pirineu! / veient tos cims com rengle de fantasmes, / vestits de *llum* en la blavor del cel», Maragall (*Retorn*, v. 53, *O. C. Per.* I, 99); la *llum* del President màrtir que davalla a animar-nos, en l'himne de Bartra; «los ulls grans, vergonyosos, plens de *llum*» de Llorente; el *Miracle de la Llum* de Manresa; i aquell joell de Carner: «un llunyà flabiol cap amunt m'empenyia, / i la sitja enlairant la blavor del seu fum; / i he reprès, altre cop, un camí solitari / i, com du a vostre cim, jo no puc reposar-hi, / oh muntanyes de pins, coronades de *Llum!*» (*Excelsior*, v. 14).

El llenguatge popular de saba genuïna no el conserva avui, gaire més que com a nom d'aquells utensilis o emissors materials de claror; en gènere masculí, generalment: en el Princ. això vacilla encara una mica en